

Ámós próféta könyve.

— Mutatvány. —

III. Részletes magyarázat.

B) Második rész.

3—6 fejezet.

A 3, 1; 4, 1; 5, 1-ben levő és שָׁמַעוּ אֶת-הַדְּבָרִים הַנֵּהוּ és az 5, 18; 6, 1-ben levő וְהָיָה öt részre osztja ezt a szakaszt. De ez a beosztás mesterséges. Természetes beosztással a következő darabokat különböztethetjük itt meg: 1) 3, 1—2. a próféta alapelve; 2) 3, 3—8. a próféta indíttatása, 3) 3, 9—11. a zsarolással telt kastélyok megsákmányoltatnak; 4) 3, 12—4, 3. a puha férfiak és dobzódó nők ellen; 5) 4, 4—12. (13) Izráel megtérhetetlensége; 6) 5, 1—3, $\alpha\beta\alpha$. 12 $\alpha\beta$ 13. 16. 17. gyászdal Izráel felett; 7) 5, 3 $\alpha\alpha\beta$. 4b—6. 14—15. nem az isteni tisztelet, hanem az Isten tarthat meg; 8) 5, 4a. 7. 11. gonoszúl gyűlt vagyonnak nincs haszna; 9) 5, 18—27. ne áldozatot, hanem igazságot; 10) 6, 1—7. 8. $\alpha\beta$, a dorbézolók mennek elől a számkivetésbe; 11) 6, 8—10. kevélységért pestis; 12) 6, 12—14. az elbizakodott népre ellenség támad.

1. A próféta alapelve.

(3, 1—2.)

Némelyek hozzá fogják ezt a következő versekhez; de azokkal semmi szerves összefüggésben nincs. A prófétának népe felfogásával szemben álló alapelvét fejezi ez ki, ami az egész könyvnek alap gondolata. Ha Ámós maga adott ki egyes gyűjteményeket munkájából, akkor ez is egy ilyen gyűjtemény élén állhatott. E mellett szól az is, hogy az 1. vben foglalt felirat túlságosan hosszú a 2. vben levő vershez, úgy hogy lehetséges, hogy az egész gyűjtemény feliratának volt szánva.

1. v. *Halljátok meg ezt a szót, melyet mondott Jahveh rátok, Izráel fiaí, vagy talán, a LXX. alapján, inkább Izráel háza az egész, nemzetségre, amelyet felhoztam Egyiptom földéből, mondván: itt már első személyben beszél Jahveh,*

holott az előbb még harmadik személyben volt róla szó; ami azt mutatja, hogy az $\text{לְכָל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל}$ -tól kezdve ez későbbi betoldás. Valaki az Izráel házához meg akarta jegyezni, hogy ez nem csak a tiztörzsre szól, hanem az egész házra, tehát Judára is. A LXX. már nem is tesz névelőt a לְכָל után, hanem úgy fordítja, hogy *minden nemzetségre*, amiből még világosabb a tendentia. E prózai bevezetés után, melyből ugyan Baumann, Staerk verset csinál, de nem nagy sikerrel, következik egy ritmikus, háromütemű négysoros strófa. 2. v. *Csak titeket ismerlek, A föld minden nemzetségéből*; כִּי־אֲנִי־יְהוָה nem csak tudomásszerzést, intellektuális megismerést jelent hanem, belső érintkezésbe, sőt közösségbe jutást is (Gen 4, 1.), vagy más szóval kiválasztást. Hogy Isten Izráelt kiválasztotta, és még a prófétaág előtti korból való gondolat. Amolyan értelem-ben Ámós, aki 9, 7-ben azt mondja, hogy Jahveh előtt Izráel csak olyan, mint a kúsiták, mert Ő hozta fel Aramot Kirből, a filiszteusokat Kaftorból, nem is mondhatná azt, hogy Ő csak Izráel törzseit ismeri a föld minden népei, közül. Lehet ugyan belemagyarázni középfokú összehasonlítást: csak titeket ismerlek jobban a föld minden nemzetségénél; de ez erőltetett magyarázat már, és nem is illik bele Ámós gondolatvilágába. Ezért nem fogadhatjuk el azt a különben nagyon elterjedt magyarázatot, mely szerint mivel Jahveh Izráelt jobban ismeri más népeknél, bűneit is jobban ismeri, és ezért jobban is sújtja. Ennél jobb a régi magyarázat (Keil stb.): csak titeket ismertelek el magaménak, veletek léptem benső közösségbe. Így E. Kautzsch is: titeket vettelek szoros ismeretem és gondoskodásom tárgyává. Ennek ellentétét látjuk Mát. 7, 23-ban, ahol a mennyei Atya akaratát nem cselekvőknek, és Mát 25, 12-ben, ahol a bolond szűzeknek azt mondja Jézus: nem ismerlek benneteket — semmi közöm hozzátok, semmi olyan viszony nincs közöttünk, amelynek alapján reám számíthatnátok. Ez eléggé megvilágítja locusunkat is. Csak e mellett a magyarázat mellett hoz meglepetést és bir nagy jelentőséggel és súlylyal a vers második fele is: *Ezért rajtatok meglátogatom Minden bűneiteket*. Csupán abból, hogy Jahveh őket jobban ismeri, mint más népeket, nem következtethették volna Izráel fiai, hogy tehát irántuk nagyobb kedvezéssel lesz; sőt egész természetesnek kellett volna találniok Ámós consequentiáját, hacsak nekik is a későbbi zsidók elfogult gőgjét és önteltségét nem akarjuk tulajdonítani. Pedig nem találták annak, és világosan látszik, hogy a próféta is meglepetést céloz vele. Izráel öntudata az volt, hogy ő Jahveh választott népe, ő egyedül van Jahvehvel benső viszonyban. Ennek felel meg Jahveh részéről אֲנִי־יְהוָה . Erre alapította a nép azt az előjogát, hogy míg a többi népek Jahveh ítéletének tárgyai, ő Jahveh áldá-

sainak, dicsőségének a várományosa. Ezzel száll itt szembe a próféta. Mikor kimondja az első verspárt, a hallgatók várják a szerintök természetes kellemes folytatást, és ahelyett hallaniok kell a kellemetlen, kemény igazságot, hogy őket Jahveh szigorúbban ítéli meg. Izráel kiváltsága nem lazább erkölcsökre és puhább életre feljogosító szabadalom, hanem épen szigorú erkölcsökre, kemény, küzdelmes életre szólító elhívás. Épen azért, mert velök ily kiváltságos viszonyban van Jahveh, ő rajtuk minden bűnt megkeres, semmit el nem néz nekik, mert az ő magas hivatásukkal minden kis szeplő tűrhetetlen ellentétben van. Új kijelentés volt ez Izráelben, melyet kora nem is tudott felfogni, de amely azért a vallásnak Jézus felé való fejlődésében döntővé lett és megmaradt abban minden küzdelmek és változások között leghatalmasabb hatóerőnek; és mind máig is az élet mély sötétségeiben legnemesebb világoosságnak.

6. *Gyászdal Izráel felett.*

5, 1—3a/3a. 12. 13. 16. 17.

Keil, Orelli stb. az egész 5 és 6 fejezetet egy próféciának veszi, és az egyes különálló darabokat exegetikai művészettel köti össze, Löhr pedig a darabok áthelyezésével mutat ki összefüggést és haladást. Beosztása ez: 5, 1 felirat, aztán jő tizenhárom szakasz, ú. m. I 5, 2; II 5, 3; III 5, 4—6a. 7. 10; IV 5, 11. 12; V 5. 16. 17; VI 5, 18. 20. VII 5. 21—24; VIII 5. 25. 27. IX 6, 1; X 6. 3. 4. 6a. 5; XI 6, 6b. 7, 8. 11; XII 6, 12; XIII 6, 13. 14. Baumann pedig a fentebb említett s az előző próféciához elvett versek után fenmaradó részt így rendezi: Felirat 5, 1; A. 5, 2. 3. 16. 17b. B. 5, 18—20; 6, 1 . . . 3—7. 13. 12a. 8. C. 6, 14, 11. 12b. 9. 10. Nowack két nagy gruppra osztja az egészet, ú. m. 5, 1—17; és 5, 18—6, 14; ez utóbbit a jajok után fogja egybe, és a 6, 3ba a maga részéről is be tesz még egy jajt. Staerk, Marti, Duhm már nem vesződnek az össze nem való részek egybemagyarázásával; hanem inkább az egyes poémák önállóságának kidomborításával. És ez háládatosabb munka is, mint az előbbi, Azonban, mivel az e fejezetekbe bekebelezett kis műdarabokat évezredek át úgy magyarázták, sőt úgy kezelték, mint egy vagy két egységes beszédnek szervesen összefüggő alkatelemeit, ennél fogva természetes, hogy ma már nem épen könnyű munka őket szétválogatni. Ehez járul még az 5 fejezetben, kivált a 4—17 versekben az a körülmény is, hogy a szöveg, valami véletlen, vagy valami félreértés következtében nagyon összezavarodott; nemcsak egyes strófák kerültek eredeti helyükből idegen környezetbe, hanem egyes sorok, sőt szavak is. A gondolategység és a versalak ugyan teljesen biztos ut-

mutató lehetne e munkában, ha a gondolat olyan sokfelé magyarázható nem volna, és a versmérték teljesen megbízható volna. Így is sikerült azonban már sokban egyértelemre jutni a tudósoknak; de sokban még bizonytalanság van.

Az 5, 1—3at Staerk, Marti, Duhm külön, önálló dálnak veszi; a 13 betoldásnak van elismerve; a 12öt Staerk az 5, 7—12-vel fogja össze, Marti 5, 7—13. 16. 17-be kebelezi be; Duhm 12. 16. 17-et fogja össze 3 strófába; Löhr, mint fentebb láttuk, a 12 után szintén a 16. 17et következteti; Baumann pedig helyes érzéssel, 2. 3. 16. 17-et összefogja, kár, hogy a 12öt kihagyja közülök. Mi 1. 3. 12. (13) 16. 17 verseket a gondolat és a versmérték egységének alapján egy egységes poémának vesszük, mely egy 5×4 soros strófából álló gyászdal. A מִן־הַמָּוֶל strófák itt úgy vannak szerkesztve, hogy az első sor 3 ütemes, a többi három pedig 2 ütemes, amit úgy is lehet mondani, hogy egy 5 ütemes, meg egy 4 ütemes distichon van egy strófába összefogva. Tartalma az, hogy Izráel népe tizedére esik le (2—3. v.), mert bűnei miatt (12. v.) Jahveh halált szórva keresztül megy rajta (16. 17. v.).

A felirat, 1. v. próza. *Halljátok meg ezt a szót, melyet én rátok emelek, Izráel háza. Gyászdal.* מִן־הַמָּוֶל egy költői műfajnak a neve, körülbelül = gyászdal, vagy, mint a régiek mondták, siralom (pl. Jerémiás siralmi). Duhm törli e szót. Szerinte valaki olyan szúrta ide be, aki azt hitte, hogy Izráel meghalt a 2. vben, pedig csak súlyosan megsebesült. Ha 16. 17. is idetartozott eredetileg, akkor helyén való ez a cím. De amúgy sem forog fenn valami különös ok ellene, hiszen a 3. v. a nép megtizedeléséről szól. Hanem, úgy látszik, a szó nem jó helyre került; miatta a LXX, V Izráel házát az utána következő szavakhoz is fogja: ha helyet cseréltetünk velök, és a gyászdal kerül hátra, jobb lesz a szöveg. Nincs ok annak feltevésére, hogy az egész felirat a gyűjtőktől ered.

Első strófa: 2. v. *Elesett, nem kel fel többé,* — igaza van Kámorinak, aki így fordítja ezt: „elesett felkelhetetlenül“, u. i. az első ígéhez asyndetice oda csatolt második az elsőnek határozója, *Izráel hajadona*; t. i. az Izráelt megszemélyesítő hajadon, tehát: Izráel a hajadon. Később nagyon szokásos megszemélyesítés lett ez; úgy látszik Ámós kezdte. Nowack szerint azért nevezi így a próféta Izráelt, hogy kiemelje az annak jelen helyzete és jövő sorsa közt levő contrastot. Ismeretes, úgymond tovább, az a szokás, hogy valamely város vagy ország lakosságát megszemélyesítik; ha azt akarják kiemelni, hogy a város legyőzetlen, bevétetlen volt, akkor hajadonnak jelképezik. Azonban az írói képeknek ilyen apró taglalásába nem mindig tanácsos bele menni. Ilyen értelemben bizony már Ámós sem nevezhette

Izráelt szűznek, még kevésbbé a későbbiek. Nem, neki ez eszébe sem jutott. Ő az 5 kedves, vidám népét, mely ép oly könnyedén veszi a léha jelent és ép úgy nem gondol a komoly jövőre, mint egy bohó leányka, már most, amikor a többiek még gondtalan bizakodásban élnek, olyannak látja, mint egy szép, erős, de halálosan megsebesült hajadont, aki *Földjén el van terülve* אֶרְצוֹ a שָׁמַיִם nif. perf. nőnemű 3-ik személye, *Nincsen aki felkeltse*, vagy Kámoreival: „felemelhetetlenül“. Még a maga földjén van, de holtelevenen, és nincs, akitől segítséget várhatna. Mert a halálos sebépen attól jött, akitől egyedül várhatná azt, Jahvétól.

Második strófa: 3. v. *Mert így szól az Úr, Jahveh* — ez itt teljességgel nincs helyén, nem is itt volt eredetileg, hanem a 4. a. helyén, amely viszont a 7. v. elől került oda valahogy. Valaki azért tette ide, mert azt hitte, hogy a 3 a 2-nek megokolása: holott tovább festése: *A város, mely ezrül vonul ki, Százul marad meg, És amelyik százul vonul ki, Tízul marad meg. Izráel házának*, — ez utóbbi két szó a fentebb ide nem tartozóknak jelzett szavak kiegészítése: Mert így szólt az Úr, Jahveh, Izráel házának; tehát nem ide tartozik, hanem a 4 vhez. אֶרְצוֹ hif: meghagy, szószerint megmaradtat, de azért nem igényel . . . ? kiegészítést, a nélkül is teljes értelmű: a város, mely ezrül vonul ki, százat hagy meg a többit elveszti, tehát csak tizedrésze marad meg. A törzsek, illetve a városok harc idején számarányuknak megfelelő csapatot állítottak, és azzal vonultak ki a harctérre. Miután a városok nagyságát szokás volt azzal jelezni, hogy az illető város hányul vonul ki, itt nem kell feltétlenül arra gondolnunk, hogy a lakosságnak ily nagy mérvű csapponását harc okozza. Legtermészetesebb ugyan arra gondolnunk; de az ebben a versben kifejezetten benne nem foglaltatik. Valamint a 16. 17-ben sem az, hogy a nagy nemzeti gyászt nem valami katasztrófális harci vereség, hanem a pestis okozta. Itt csak annyi van, hogy a lakosság tizedére fog leolvadni.

3a és b β . 1. a 4b előtt.

4a. 1. 7. v. előtt.

4b—6. 1. a 17 után.

7—11. 1. a 15 után.

Harmadik strófa: 12. v. Ezzel adja a próféta a 2 és 3. a β b α v. megokolását, és egyúttal átmenetet létesít a 16. skvre. A 11. v. megokolásául tekinteni (Marti, stb.) nem lehet, mert az épen egy fenyegetésnek a befejezése, ami után minden okadatolás már csak gyengítőleg hatna. Azt mondani pedig, hogy a 11. v-ben még nincs meg a befejezés, hanem csak a 16. 17.-ben, szintén nem lehet, mert még az esetben is, ha a 11-et tényleg nem tekinthetnők befejezettnek, ennek a 12. 16.

17. nem lehetne folytatása már a versalak különbözősége miatt sem. Ha pedig a 12. 16. 17-et egy különálló darabnak vesszük, akkor az elől lesz csonka: 'ָ-vel kezdődik. Duhm szerint ez a 'ָ a 11-hez kapcsolódik ugyan, de mégis újat kezd. Sokkal természetesebb tehát, ha közvetlenül a 3-hoz kapcsolódik. *Mert tudom, sok a bűnök*, מְרַבֵּי עֲוֹנוֹתָי, de a magyarban a sok mellett a pluralist nem kell visszaadni, *S tetemesek vétkeitek*; Wellh. a hímnemű jelző miatt a nőnemű מְרַבֵּי עֲוֹנוֹתָי főnevet is kiigazítja מְרַבֵּי עֲוֹנוֹתָי hímneműre, *Ti, igaznak megrontói, Bűnváltóság elfogadói*: a bűnek ezen konkrét megnevezése után, egészen Ámós szokása szerint, jön aztán 16-ban מְרַבֵּי-nel kezdve az ítélet, mely 2. 3-at megokolja, illetőleg megvilágítja. Bűnváltóságot venni bizonyos megszabott esetekben, amilyenre pl. Ex 21, 30. szól, lehetett ugyan, de, mint Num 35. 31. mondja, „halálra való gonosztól“ nem. Izráel bírái azonban ilyen esetekben is elfogadták azt, és így, míg a szegénynek, ha esetleg halálos bűnbe esett, életével kellett lakolnia, addig a gazdagok könnyű szerrel megmenekedhettek a halálos ítélet alól. Az igazat megrontották, a bűnöst meg futni hagyták. A vers utolsó sora: *És szegényeket a kapuban elhajlítottak*, a 10. v. végéről csúszott valahogy ide, tehát oda visszahelyezendő. Itt már a strófabába sem fér be, de, ha a mi két utolsó sorunkat egynek véve, mint általában teszük, ezt negyedik sornak beszorítanók is, akkor sem illenék oda, mert háromütemes, holott oda kétütemes sor kell. E mellett az asyndetice sorba állított participiumokhoz i-val perf. többes 3-ik személyt kapcsol. Igaz, hogy ilyen merész átmenetek participiumból verbum finitumba stb. a héberben megesnek, de alighanem többször a leírók rovására irandók, mint az irókéra. 13. v. *Ezért*, itt már várnók az ítéletet, és kapunk helyette egy axiomát, *aki okos, abban az időben hallgatni fog, mert gonosz idő az*. Ezt a bölcs mondást rendszeren úgy magyarázzák, hogy mivel Ámós idejében a korszellem annyira megromlott, hogy az okos szónak semmi hatása nem volt a közvéleményre, ellenben még rossz hatása lehetett mondójára, ennél fogva az okos ember inkább hallgatott; de Ámós természetesen nem élt az okosoknak ezzel a előjogával. Aki Ámóst ismeri, az tudja, hogy ő nem csak nem élt ezzel a nem nagyon dicsőséges előjoggal, hanem el sem ismerte azt. Lehetetlen, hogy ő, aki gyakorlatban oly bátran feltámadt minden gonoszság ellen, elméletben az óvatosságot elvét osztotta volna. Ha pedig nem osztotta, akkor minek hangoztatta? De nem is az ő korára, s általában nem a jelenre vonatkozik ez a megjegyzés, hanem a jövőre, יִמְּוֹתָי imperfectum. És bár ezt lehet magában véve jelenidőben is fordítani, אֵיךְ תִּהְיֶה תִּיּוֹתָי t, nem lehet, „ennek“ az időnek, hanem csak „annak“ az időnek fordítani. „Abbanaz időben“, a későbbi escha-

tologusok és apocalypticusok kedvenc kifejezése, kétségtelenül a jövő időre mutat, még pedig az utolsó időkre. Így értették ezt a rabbik is (Raschi stb.), akik a hallgatást az utolsó ítélet véstes idején az Isten ítéletében zúgolódás nélkül való csendes megnyugvására magyarázták. Ez természetesen rossz magyarázat, de annyi jó van benne, hogy e mondat az utolsó idők megpróbáltatásait tartja szem előtt: akkor az okos hallgatni fog. Olyan ember írta ezt ide, aki az előző verseket is, amelyekben Ámós a jelen való gonosz időket festi, már a jövőre vonatkoztatja, és bennök az utolsó idők gonosz voltának megjövendölését látja. Ez pedig már késői korra vall. Ámós kortársának ajkára kevésbé is illenék. „E megjegyzés inkább egy olyan későbbi olvasó ajkára illik, aki olyan időket élt meg, amelyekben a szakadárok voltak a szóvivők, és a kegyeseknek hallgatniok kellett.” „Gondoljunk Malakia vagy Tritojesajah idejére, vagy a szír üldözésekre. Marti.“

14–15 l. a 6 után.

Negyedik strófa: 16. a. v. *Ezért így szól az Úr, Jahveh,* יְהוָה a 12. v. יְהוָה-jével correspondeál; יְהוָה az יְהוָה után teendő, mint rendesen. *A seregek Istene:* 1. a 3, 13. vhez. A név ünnepléysége a fenyegetés nagyságának és komolyságának felel meg. Az ítéletet magát nem közli, csak annak fájdalmas eredményét: *Minden téren jajszó* יַאֲשׁוּרִים gyász, lamentáció, *S minden utcán (mondják,* mint valaki ide nagyobb világgosság okáért beszúrta, nem sajnálván a jó ritmust elrontani) *oh, oh!* הוּ, a héberben rendesen הוּ = oh, jaj! Valami nagy csapás éri Izráelt, már akár vereség, akár pestis, akár mindkettő, és annak következménye lesz ez a nagy nemzeti gyász, amikor a város minden tere és utcája lamentációval és jajgatással lesz tele.

Ötödik strófa: 16 b. és 17 v. 16 b. *És földmivest gyászra hívnak, És jajszóra siratókat;* יְהוָה יִרְדֵּי = sírás tudói, közfelfogás szerint hivatásos siratókat jelent, akik máskülönben asszonyok szoktak lenni, יְהוָה יִרְדֵּי Jer 9, 16 (17). A héber szöveg szószerint azt tenné, hogy hívnak — jajszót siratókhoz; de mivel így nincs értelme, az אֶל praepositiót a אֶל יְהוָה elől a יְהוָה elé szokás tenni. יְהוָה יִרְדֵּי, és így nyerjük azt a szöveget, ami fordításunkban is előttünk van. Nagyon megszívlelendőnek látszik itt Duhm okoskodása, aki יְהוָה-ot itt gyanúsnak találván, mivel már egyszer előfordult és a 17-ben újra előjő, megváltoztatja. Azt mondja, hogy amiképen az אֶל-יְהוָה-nak megfelel az אֶל-יְהוָה, úgy a יְהוָה helyén meg olyan szónak kellett lenni, amely megfelel az יְהוָה-nak. És ő ilyen megfelelő szónak יְהוָה-ot választotta. Ezeket aztán nem tárgyul, hanem alanyul veszi a יְהוָה ige mellé, amelyet többesben hagyhatónak, vagy egyesbe teendőnek

tart. Ekkor ilyen lesz a verspár: *A földműves gyászra hív, A pásztor a siratókhoz.* Tehát a földműves és pásztor, mindenki temetésére hívogatja a szomszédait. A miből azonban én nem merném azt a következtetést levonni, hogy tehát pestis az oka a gyásznak; mert a pestis alkalmával a régi időkben is aligha rendeztek a házaknál nagyobb gyász-ünnepélyeket. A régi magyarázat szerint az — esetleg a mezőn dolgozó — földművest hívják haza gyászra, és azután a siratókat a gyászszertartásra. Vagy másként: mindenkit gyászra hívnak, a dolga után járó földművest is, a professionátus siratót is. Mindenképen tehát a gyász nagyságát festik e szavak. 17. v. *És minden szőlőben jajszó,* még ahol máskor mindíg víg dal szokott zengeni, most ott is jajpanasz hangzik: *Mert keresztül megyek rajtad.* מֵ עַל הַיַּיִן itt nem „ha“, hanem rettenetes „mert“. Az egész 12-beli מֵ וְעַל הַיַּיִן és 16-beli מֵ עַל הַיַּיִן ebben a מֵ-ben kulminál. Jahveh keresztül megy Izráelen, a szó magyar értelmében. Egyiptomnak csak földjén ment keresztül (Ex 12, 12.); de Izráelnek a belsején megy keresztül (מֵ עַל הַיַּיִן). *Jahveh mondta,* ez, a 16. v. után, merőben felesleges.

Dr. Kecskeméthy István.